

Sodanaikainen Viipuri Väinö Raution maalauksissa

Taidemaalari Väinö Rautio (1894 Viipuri – 1974 Lappeenranta)¹ vietti lapsuutensa Papulan kaupunginosassa kasarmilla, koska hänen isänsä toimi Suomen 8. tarkk'ampujapatajoojan vääpelinä ja myöhemmin tullipäällysmiehenä ja tullitarkastajana.² Vaikka Rautio oli paljasjalkainen viipurilainen, hän ei kuitenkaan koskaan opiskellut Viipurin Taiteenystävien piirustuskoulussa vaan Helsingissä. Siellä hän opiskeli Ateneumissa Albert Gebhardin, Hugo Simbergin ja Väinö Blomstedtin johdolla – tosin varsinaisesti koskaan valmistumatta. Lisäksi hän kiersi ja opiskeli Saksassa ja Ranskassa Viipurin Taiteenystävien myöntämien Seth Solbergin stipendien ja Alfred Kordelinin säätiön stipendin turvin.³

Ensimmäisen yksityisnäyttelynsä Rautio piti Helsingissä Strindbergin taidesalongissa vuonna 1923. Samana vuonna hän järjesti Strindbergillä myös ensimmäisen *Pro Natura* -taiteilijaryhmän näyttelyn (suom. luonnon puolesta). Omien yksityisnäyttelyiden ohella *Pro Natura* -ryhmän näyttelyt olivat selvästi Rautiolle tärkeitä, sillä juuri hän kokosi – nykytermein kuratoi – kaikki ryhmän näyttelyt. Lisäksi hän oli ainoa, joka osallistui ryhmän jokaiseen seitsemään näyttelyyn vuosina 1923–30. *Pro Natura* -ryhmän nimissä Raution perusajatus oli jäljitellä luontoa ja asettua jonkinlaiseksi vastavoimaksi 1910-luvulla perustettujen *Septem* -ryhmän edustamalle ”väritäiteelle” ja *Marraskuun ryhmän* voimakkaalle ekspressiivisyydelle. Kaikkiaan *Pro Natura* -ryhmän nimissä järjestetyissä näyttelyissä esiintyneet yhteensä 13 taiteilijaa eivät kuitenkaan lopulta muodostaneet tyylillisesti tai ajatuksiltaan mitään erityisen yhtenäistä joukkoa.⁴

Väinö Rautio tuli tunnetuksi Viipurin kuvaajana, ja 1920- ja 30-lukujen teoksien kuvauskohteina ovat usein Viipurin linnan ympäristö, Salakkalahti, Monrepos'n puisto ja muut Viipurin näkymät. Laajan vuonna 1974 järjestetyn näyttelyn esittelytekstissä Heikki Honkalinna kirjoittaa: ”Väinö Rautio oli kotikaupunkinsa kuvaaja. Hänelle rakasta kaupunkia ja sen ympäristöä hän kuvasi rauhan päivinä, sodan riehuessa ja sodan sen jo tuhottua.”⁵

Kellariin piilotetut maalaukset

Sodan aikana Väinö Rautio toimi nostoväessä eli varareservissä selkävaivojensa vuoksi. Tämä tarkoitti, että hän toimi Viipurissa väestönsuojelutehtävissä ja muun muassa niin sanottuna talovalvojana. Tehtäviensä vuoksi hän jäi Viipuriin, kun kaupunkia ensimmäisen kerran evakuoitiin marraskuun 1939 pommitusten jälkeen. Sodan sytyttyä Rautio piilotti teoksiaan muuraamalla niitä Pellervonkadulla sijainneen kotitalonsa kellarikomeron seinään. Kun hän syksyllä 1941 palasi Viipuriin, maalaukset olivat yllättäen kadonneet. Teoksia katosi yli 200, mikä oli hyvin huomattava osa hänen siihenastisesta tuotannostaan. Kadonneiden maalausten joukossa oli muun muassa suurikokoisimpia teoksia sekä opintomatkoilla Saksassa ja Ranskassa tehtyjä töitä.⁶ Joitakin suurimpia alttaritauluiksi suunniteltuja teoksia Rautio oli vienyt myös kotitalonsa vintille. Rakennuksen vintti oli kuitenkin tuhoutunut pommituksissa, ja taulujen palasia oli lennellyt ympäri kaupunkia.⁷

Väinö Rautio: *Maaseurakunnan kirkon rauniot*, 1943. Öljy kankaalle. Lappeenrannan museot. Etelä-Karjalan museo. Viipuri-museon kokoelma. W786_3.

Sodan aikana teoksia toki tuhoutui tai katosi muiltakin viipurilaistaiteilijoilta.⁸ Rautio oli sodan syttyessä ja teosten kadottua pitkälle yli neljänkymmenen; kadonneet teokset muodostivat hyvin merkittävän osan hänen taiteellista tuotantoaan ja sitä kautta koko hänen taiteilijauraansa. Erityisen Raution tapauksesta tekee yhtäältä se, että hän oli nähnyt aikaa ja vaivaa teostensa piilottamiseksi ja toisaalta se, että kellari itsessään ei ollut tuhoutunut. Oman traagisen lisänsä tapahtumien kulkuun toi se, että nähtävästi ainakin yksi teoksista löytyi myöhemmin Suomesta, Viipurissa vuonna 1940 sotamiehenä palvelleen miehen hallusta. Raution varhainen tuotanto on siis voinut tulla varastetuksi jo talvisodan vetäytymisvaiheessa suomalaisten toimesta, mutta on myös mahdollista, että venäläiset ryöstivät tai tuhosivat työt saavuttuaan Viipuriin. Kun puhutaan näin suuresta määrästä kadonneita maalauksia, on yksittäisen löytyneen maalauksen pohjalta vaikeaa tehdä liian pitkälle vietyjä johtopäätöksiä.⁹

Vuosina 1940–1944 maalatut teokset

Raution vuosina 1940–44 maalaamat Viipuria kuvaavat teokset muodostavat erityisen kiinnostavan kokonaisuuden paitsi hänen omassa tuotannossaan myös Suomen taidehistoriassa.

Väinö Rautio: *Viipurista lähtö 1939, 1940*. Öljy kankaalle. Lappeenrannan museot. Etelä-Karjalan museo. Viipuri-museon kokoelma. W26_4.

Raution Viipuri-maalauksia talvisodan ja jatkosodan ajalta löytyy Karjalan Liiton, Lappeenrannan taidemuseon ja Savitaipaleen kunnan kokoelmista yhteensä parikymmentä kappaletta.¹⁰

Varhaisin ja suurimmin sotaa kuvaava teos on *Viipurista lähtö 1939* (1940). Kyseessä on suomalaisessa kuvataiteessa poikkeuksellisenkin raju ja konkreettinen sodan tapahtumien kuvaus. Teoksessa sodan hurjuus ja toivottomuus tulee suoraan katsojan silmien eteen paksuin ekspressiivisin siveltimenvedoin. Taivas on tumma, ja sillä lentää peräänsä tummansinisen kaaren jättävä (ehkä savuava) lentokone.¹¹ Maalauksen oikeassa laidassa on rakennuksia, jotka ovat tulessa, ja vasemmalla puolella näkyvät Viipurin linnan ja kellotornin tummanpuhuvat siluetit punaista taivaanrantaa vasten. Puhelinpylväitä on kaatunut ja puhelinlankoja katkennut. Kaiken kaaoksen keskellä on etualalla kaksi ihmishahmoa, joista toinen työntää evakkorekeä.

Suurimman osan vuosina 1940–44 maalattuja teoksia aiheena on raunioitunut ja autio Viipuri. Useissa teoksissa kuvataan erityisesti Viipurin pommitettuja ja raunioituneita kirkkoja. Kirkot ovat voimakkaita ja tärkeitä symboleja, mutta juhlavina ja suurina rakennuksina niissä myös tuhon jäljet ovat konkreettisia ja dramaattisia. Karjalan Liiton kokoelmasta löy-

tyvät Raution maalamat teokset *Tuomiokirkon rauniot* (1941), *Eliaan kirkon rauniot* (1941), *Maaseurakunnan kirkko* (1943) ja vielä vuonna 1944 maalattu *Maaseurakunnan kellotapuli*. Eliaan kirkon raunioiden luokse Rautio on maalannut poikkeuksellisesti venäläisen sotavangin. Venäläisen sotavangin kuvaus lienee aika harvoin tavattu aihe suomalaisessa maalaustaiteessa. Lappeenrannan taidemuseon kokoelmissa ovat *Maaseurakunnan kirkon rauniot* (1943) ja *Maaseurakunnan kirkon rauniot Viipurissa* (1943) -maalaukset. Kaikille Viipurin raunioituneita kirkkoja sekä muita rakennuksia tai katunäkymiä kuvaaville teoksille on tyypillistä jonkinlainen dokumentaarisuus yhdistettynä ekspressiivisyyteen. Tunnelma on hyvin toisen tyyppinen kuin hurjemma ja tummasävyisessä *Viipurista lähtö 1939* -teoksessa. Rauniokuvauksissa näkyy tarkka havainnointi ja sommittelu, mutta samanaikaisesti nekin on toteutettu nopeasti paksuin siveltimenvedoin. Väriskaala on monesti niukan siniharmaa, ja useissa teoksissa rakennusten varjot ovat pitkiä. Lähes kaikki raunioitunutta Viipuria kuvaavat teokset on maalattu syksyisin ja talvisin jatkosodan aikana. Värien tietty niukkuus johtuu kuvatun vuodenajan lisäksi varmasti myös siitä, että maalausvälineistä ja maaleista on ollut pulaa.¹²

Jatkosodan aikaisista teoksista kiinnostavia ovat myös Lappeenrannan taidemuseon kokoelmien *Sotavanki Viipurissa* (1941) ja *Viipurin linnaa korjataan* (1942) -teokset. Kuten Eliaan kirkon raunioita kuvaavassa maalauksessa, molemmissa teoksissa kuvataan venäläisiä sotavangeja. *Sotavanki*-teoksessa venäläinen sotavanki on kuvattu suoraan edestä talvisessa Viipurissa omassa univormussaan ja piippalakissaan vakavana ja hieman surumielisenä nuorena miehenä – ei millään muotoa vihollisena. Sodan aikana Rautio vartioi Viipurissa päivisin viittä venäläistä sotavankia heidän tehdessään rakennusten korjaustöitä. Väinön ja vankien välille syntyi varsin luottamuksellinen suhde. Väinö piirsi ja maalasi vankeja ja saattoi maalatessaan luovuttaa heille aseensakin pideltäväksi. Joskus hän luovutti heille myös osan omasta ruoka-annoksestaan.¹³

Viipurin linnaa korjataan -teoksessa näemme Viipurin linnan muurin juurella suomalaisen vartijan sekä kahdeksan venäläiseen univormuun pukeutunutta sotavankia, jotka vinssaavat köysillä pitkää hirttä kahdelle ylempänä linnan muurin reunalla odottavalle sotavangille. Kuvakulma ja sommitelma on maalaukseksi poikkeava ja hieno. Alhaalta varjosta katsellaan ylös

Väinö Rautio: *Sotavanki Viipurissa*, 1941. Öljy kankaalle. Lappeenrannan museot. Etelä-Karjalan museo. Wiipurimuseon kokoelma. W26_2.

Väinö Rautio: *Viipurin linnaa korjataan*, 1942. Öljy kankaalle, Lappeenrannan museot. Etelä-Karjalan museo. Viipuri-museon kokoelma. W26_3.

kohti linnan tornia, jonka huipulla liehuu auringossa sinistä taivasta vasten Suomen valtiolippu. Samanlaisen kuvakulman on kohdannut jokainen, joka on katsellut muurin juurelta kohti linnan huippua, mutta kuvakulma on Viipurin linna -aiheisissa maalauksissa harvinainen.

Sodan jälkeen

Lähdettyään lopullisesti Viipurista kesäkuussa 1944 Rautio asettui perheineen Lappeenrantaan vuonna 1945. Hän oli Lappeenrannan piirustuskoulun perustaja ja merkittävä taidepedagogi Etelä-Karjalan alueella. Rautio oli aktiivisesti mukana myös Viipurin Taiteilijaseuran toiminnassa ja näyttelyissä vuodesta 1930 lähtien aina vuoteen 1973.

Raution tuotannon on katsottu muuttuneen sodan aikana, ja esimerkiksi vuonna 1946 Helsingissä Strindbergin taidesalongissa järjestetyn näyttelyn kritiikit olivat osin tyrmäviä teosten ”uuden tyylin” ja ekspressiivisyyden vuoksi.¹⁴ Vaikka emme pysty tarkastelemaan nykypäivästä käsin

Raution koko tuotantoa sen merkittävän osan kadottua Viipurissa, on kuitenkin mahdollista todeta, että kaikkinsa Väinö Rautio kokeili monia eri tyylejä pitkän uransa varrella. Sotia edeltäneet *Pro Natura* -kauden ajatukset luonnon seuraamisesta ja jäljittelystä saivat jo sodan aikana rinnalleen ekspressiivisempiä sävyjä kuten jo mainittu *Viipurista lähtö 1939* -teos. Sodan jälkeen seurasivat kubistiset kokeilut, ja 1960- ja 70-luvulla Rautio päätyi myös täysin abstraktiin ilmaisuun. Näistä kokeiluista huolimatta hän maalasi koko ajan runsaasti perinteisempiä asetelmia, maisemia ja tilausmuotokuvia.

Väinö Rautio rakensi ateljeen Savitaipaleen Paimensaareen, ja paikka säilyi hänen perheensä kesäpaikkana hänen kuolemaansa saakka. Viipurissa syntyneestä Väinön pojasta Matti J. Rautiosta (s. 1930) tuli myös kuvataiteilija ja kuvataiteen opettaja. Isän ja pojan toimesta järjestettiin *Art Paimensaari* -nimellä kesänäyttelyitä Rautioiden ateljeessa ja pihapiirissä vuodesta 1970 lähtien. Matti J. Rautio muutti taiteilijapuolisonsa Eeva Jokipellon (1931–2022) kanssa Savitaipaleen Paimensaareen vuonna 1979, ja he jatkoivat siellä kesänäyttelytoimintaa aivan viime vuosiin saakka.

Viitteet

- 1** Laajimman Väinö Rautiota käsittelevän teoksen, *Väinö Raution Viipuri* (1994) on kirjoittanut hänen poikansa Matti J. Raution (s.1930) puoliso kuvataiteilija Eeva Jokipelto (s. 1931). Kirja kuvaa Väinö Raution elämän vaiheita sodan loppumiseen ja Lappeenrantaan muuttoon saakka. Teksti perustuu Väinö Raution vaimon Elsan keräämiin lehtileikkeisiin sekä erilaisiin haastatteluihin ja kirjeisiin. Teokseen sisältyy lähdeluettelo, mutta aineistoa ei ole kuitenkaan eritelty kovin tarkkaan. Raution taiteellista tuotantoa ovat käsitelleet varsin lyhyinä teksteinä mm. Honkalinna (1974), Hukkila (1990, 36–37, 60–61), Räsänen (1993) ja Rätty (2008a, 20; 2008b, 38–40 ja 2015, 54–55). Lisäksi Pirinen (2019) on kirjoittanut blogitekstin, jossa hän on selvittänyt *Pro Natura* -ryhmän näyttelytoimintaa. Varsinaista tarkempaa tieteellistä tutkimusta koskien Rautiota tai hänen tuotantoaan ei ole tehty.
- 2** Jokipelto 1994,11; Rätty 2015, 55.
- 3** Jokipelto 1994, 30, 53; Valkonen, 1992, 119.
- 4** Pirinen 2019.
- 5** Honkalinna 1974.
- 6** Jokipelto 1994, 96. Teosten katoamisesta on kerrottu useissa Väinö Rautiota käsittelevissä lehtijutuissa ja näyttelyteksteissä. Monissa jutuissa puhutaan 300 tai jopa yli 300 teoksesta, mutta Jokipellon siteeraamassa Väinö Raution vaimon Elsi Raution leikekirjassa sanamuoto on ”kolmattasataa maalausta” (Jokipelto 1994, 96). Teoksista ei ilmeisesti ole olemassa mitään tarkempaa listaa.
- 7** SKS. KRA. Jokipelto 1984. KE4831-4832
- 8** Jokipelto (1994, 104) kertoo mm. taiteilija Einari Koskisen menettäneen ateljeensa ja teoksensa pommituksissa.
- 9** *Etelä-Saimaassa* vuonna 2002 ilmestyneessä lehtijutussa kerrotaan Eino Perkamosta, joka on jutun mukaan tuonut Raution teoksen Viipurista vuonna 1940. Perkamon kertomuksen mukaan hän oli löytänyt kaksi rullalla olevaa maalausta viipurilaisesta kellarikomerosta, jossa hän oli ollut pommisuojoissa, ja ottanut toisen maalauksista mukaansa. Lehtijutun tiedot ovat Perkamon tyttären kertomia. (Munnukka, 2002).
- 10** Kaiken kaikkiaan suurimmat Väinö Raution teosten julkiset kokoelmat löytyvät Lappeenrannan taidemuseosta, Karjalan Liitosta ja Savitaipaleen kunnalta. Yksittäisten tai muutamien teosten kokonaisuuksia on myös Imatran taidemuseon, Kouvolan taidemuseo Poikilon, Lahden visuaalisten taiteiden museon Malvan, Heinolan kaupunginmuseon sekä Suomen Kulttuurirahaston kokoelmissa. Erityisesti sotien jälkeen maalattuja teoksia on runsaasti myös yksityiskokoelmissa. Lappeenrannan taidemuseon vuonna 2019 järjestämän *Väinö Rautio. Viipurilaissyntyisen taiteilijan retrospektiivi* -näyttelyn (Lappeenrannan taidemuseo, 18.5. – 3.11.2019) yhteydessä kartoitettiin yhteensä 200 yksityiskokoelmiin kuuluvaa teosta.
- 11** Karjalan Liiton kokoelmissa on teoksesta versio, jossa ei ole lentokonetta. Hukkila (1990, 60) tekee mielenkiintoisen havainnon siitä, että lentokone on suomalaisessa 1900-luvun ensimmäisen puoliskon taiteessa harvinainen. Hän miettiikin, onko kone juuri tämän epäkonventionaalisuutensa vuoksi jäänyt pois toisesta versiosta.
- 12** Jokipelto 1994, 113–114.
- 13** SKS. KRA. Jokipelto 1984. KE4831-4832
Jokipelto 1984, KE4832-4833.
- 14** Jokipelto 1983.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Arkistolähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (SKS KRA), Helsinki

Karjalaiset elämäkerrat kokoelma, nide 22.

Jokipelto, Eeva (1984). Väinö ja Matti Raution elämäkerrat. KE 4826–4837.

Lappeenrannan taidemuseon arkisto, Lappeenranta

Honkalinna, Heikki (1974). Taidemaalari Väinö Rautio 9.5.1894–10.4.1974. Moniste.

Tutkimuskirjallisuus

Hukkila, Kari (1990). *Kuvia Kannakselta. Taidetta ja taiteilijoita 1918–1944.* Etelä-Karjalan museon julkaisusarja 13. Lappeenranta: Lappeenrannan kaupunki, museo- ja kuvataidelautakunta.

Jokipelto, Eeva (1994). *Väinö Raution Viipuri.* Lappeenranta: Karjalan kirjapaino.

Munnukka, Antti (2002). "Tötteröllä Viipurista Pitäjänmäelle". *Etelä-Saimaa* 5.9.2002.

Pirinen, Mikko (2019). "Väinö Rautio ja Pro Natura -ryhmä". *Kaakkuri*-blogi toukokuu 2019.

(<http://kaakkurin.blogspot.com/2019/05/vaino-rautio-ja-pro-natura-ryhma.html>, viitattu 27.4.2023).

Räsänen, Marjatta (1993). "Väinö Rautio – taiteilija ja Lappeenrannan taideyhdistyksen puuhamies". *Museoviesti* (1993:2). Lappeenranta.

Räty, Leena (2008a). "Sodan moninaiset kasvot – palavat kylät, pakenevat ihmiset". *Kohtalokkaita hetkiä. Sodan kuvia taiteessa*, toim. Leena Räty. Lappeenranta: Etelä-Karjalan taidemuseo, 15–25.

Räty, Leena (2008b). "Vallankäyttöä – vangit, miehitys, mielivalta". *Kohtalokkaita hetkiä. Sodan kuvia taiteessa*, toim. Leena Räty. Lappeenranta: Etelä-Karjalan taidemuseo, 38–41.

Räty, Leena (2015). "Väinö Rautio". *Sulotarten seurassa. Pieniä kertomuksia Lappeenrannan taidemuseon kokoelmista*, toim. Leena Räty & Mikko Pirinen. Lappeenranta: Lappeenrannan kaupunki/ Lappeenrannan taidemuseo, 54–55.